

До д-р Петър Стоянович
Министър на културата

Копие до:
г-жа Десислава Терзиева
Министър на Регионалното развитие

18.02.2014

Уважаеми д-р Стоянович,

В Асоциацията на реставраторите в България (АРБ) беше получено писмо, с което се изразява загриженост за професионализма и качеството на реставрация на мозайките от т. нар. „Военен терен“ в Стара Загора, извършена като част от проект „Превръщане на културно-исторически паметници от Античния период на Стара Загора в туристическа атракция“ по Оперативна програма „Регионално развитие“. В отговор АРБ изпрати свои експерти на място, за да се запознаят със състоянието на мозайките и проведените по тях дейности. Техният доклад послужи за основа на изготвеното от АРБ експертно становище по този въпрос.

Приложено Ви изпращам становището на АРБ за реставрацията на мозайките от „Военен терен“. В него се констатира редица необратими увреждания.

С уважение,

Стефан Белишки,
Председател на АРБ

ЕКСПЕРТНО СТАНОВИЩЕ

Настоящото становище на Асоциацията на реставраторите в България обобщава доклада на експертна група, която посети Стара Загора във връзка с подаден сигнал за увредени културни ценности. Повод за посещението на 15 ноември 2013 г. е състоянието на мозайките от т. нар. „Военен терен“, реставрирани по-рано същата година като част от проект „Превръщане на културно-исторически паметници от Античния период на Стара Загора в туристическа атракция“ по Оперативна програма „Регионално развитие“. В настоящия момент мозаичните фрагменти се съхраняват в сградата на Община Стара Загора. В същото помещение се съхраняват и множество мозаични тесери в насипно състояние, с части от щитове и облепващи платна, които вероятно са останки от няколко мозаични фрагмента, разрушени по време на пренасянето.

Мозайките са открити по време на спасителни археологически проучвания на укрепена перистилна сграда *extra muros* в периода 1989-1990 г. Установени са четири строителни периода, като първият се отнася към началото на IV в. Изследователите датират изграждането на мозаичния под в третата четвърт на същото столетие. Счита се, че в началото на V в. залата с мозайките е преустроена в църква.

Мозайките са с площ от 175 м² и според изследователите са били в добро състояние по време на разкриването им. След приключване на проучванията те са вдигнати от терена и до сега се съхраняват в помещение в сградата на Община Стара Загора.

Анализ на настоящото състояние

При извършения оглед на място беше установено, че по време на реставрацията през 2013 г. фрагментите са прехвърлени върху изкуствени основи и е направен опит за отстраняване на лицевото облепване. Новите основи са изградени от епоксидна смола с

пълнител пясък, а като конструктивен елемент при отливането е добавено тънко арматурно желязо. След отстраняване на оригиналния мазилков слой (нуклеус) от задната страна на мозайката не е нанесен реверсивен слой и епоксидната смола е отлята директно върху гърба на тесерите. Това е позволило на епоксидната смолата да премине през фугите към лицевата страна на фрагментите и да фиксира облепващите платна. Този резултат беше констатиран при всички мозаични фрагменти, до които експертната група имаше достъп. Пропиването на облепващите платна с епоксидна смола е направило невъзможно отстраняването им чрез активирание на използвания адхезив. Характерните следи по повърхността на фрагментите свидетелстват, че платната са отстранявани чрез използването на грубо машинно шлайфане. По този начин необратимо е унищожена оригиналната повърхност на античната мозайка (фиг. 1-5). При прехвърлянето на мозайките върху нова основа повърхността на фрагментите не е била изравнена и тесерите са фиксирани с деформации (фиг. 6-7). Така по време на шлайфането са отнети по-високите участъци от повърхността, докато в най-ниските са останали фрагменти от облепващите платна (фиг. 8-10).

Изводи

С извършената некомпетентна намеса са нанесени необратими увреждания на мозаичните фрагменти от „Военен терен“. На същата интервенция са били подложени и мозаични фрагменти от лапидариума на Регионалния исторически музей.

Тоталното отстраняване и унищожаване на оригиналната мазилка, включително и на фугата между тесерите, е абсолютно недопустимо от реставрационна гледна точка. Недопустимо е и директното заливане на тесерите с епоксидна смола – изключително вреден и по тази причина отречен подход, който не се практикува от десетилетия. Към това може да се добави и липсата на реверсивен слой, който да отдели оригинала от технологичните слоеве на новата основа. На практика вече е невъзможно мозаичните тесери да бъдат отделени от изкуствената основа, а както вече стана ясно, тя е изпълнена некачествено и с много технологични грешки. Липсата на реверсивен слой е причина и за силното потъмняване на фугите, които са неотменна част от изображението (фиг. 11).

Основен принцип при изработването на нови основи при трансферирането на мозаични фрагменти е те да бъдат максимално здрави и олекотени. За тази цел през последните десетилетия се използват пеноепоксидни смоли, леки пълнители с голяма вътрешна повърхност, алуминиеви конструкции, панели тип „пчелна пита“ и т. н. В

настоящия случай е използвана комбинация от епоксидна смола с пълнител пясък и слой тънка желязна арматура. Така са създадени основи със значителна тежест, а добавената арматура не е достатъчно здрава, за да може да изпълнява конструктивната си функция. В резултат на това, в различни участъци от основите, вече са възникнали пукнатини и деформации, които няма как да бъдат коригирани (фиг. 12-13). Също така арматурата не е обработена антикорозионно и рано или късно корозионните продукти ще проникнат в структурата на тесерите. Полученият цвят на основите и оформянето на границите също не е съобразено с евентуално бъдещо експониране.

Излишно е да се коментира „техниката“ за отстраняване на лицевото облепване. Използването на грубо машинно шлайфане за тази цел е абсолютно недопустимо и е в разрез с принципите на реставрационната практика. С тази непрофесионална намеса безвъзвратно е унищожена оригиналната повърхност на мозаичните фрагменти.

Настоящото състояние на мозаичните фрагменти от „Военен терен“ е свидетелство за тоталната некомпетентност на лицата, които са планирали, проектирали и извършили реставрационните намеси. Резултатът от извършените дейности показва непознаване на основни принципи и правила за реставрация. Използваната методика категорично противоречи на професионалната практика. Пренебрегнати са основни принципи като обратимост на материалите, запазване на автентичността на обекта и др.

При направената справка в Националния институт за опазване на недвижимите културни ценности не стана ясно дали има съгласуван проект за реставрация. Не е известно дали са правени предварителни проучвания, не става ясно и каква е била целта на подобна реставрационна намеса.

Други констатации

За съжаление непрофесионалното отношение към мозаичното наследство на Стара Загора има дългогодишна история. Експертната група се запозна със състоянието и на други мозаични фрагменти от фонда на Регионалния исторически музей. Става въпрос за мозайките от бул. „Руски“ 51, експонирани на ниво „Антична улица“ през 2004 г. Тук отново прави впечатление непрофесионалното отношение към обект с толкова висока културна стойност. Въпреки извършената реставрация, повърхността на мозайките е покрита с плътен слой замърсявания и соли (фиг. 15-16). По необясними от реставрационна гледна точка причини в различните етапи на работа са полагани разнообразни по цвят и фактура китове (фиг. 17). По време на прехвърлянето на

мозайките върху нови основи вероятно не е мислено за тяхното експониране и при събирането на отделните фрагменти са се получили много големи фуги, които пречат на цялостното възприемане на изображенията. В някои участъци фугите са запълнени с мазилка до нивото на тесерите, а на други места са оставени празни и са с дълбочина от по няколко сантиметра(фиг. 18-20). Забелязват се следи и от разрушения по самите тесери. Може да се предположи, че те са възникнали по време на реставрационните намеси, тъй като деструкциите са с много чисти повърхности. Това е поредното доказателство, че некомпетентните намеси върху единствената трайно експонирана мозайка в РИМ-Стара Загора са нанесли поражения не само върху нейните естетически стойности, но са повлияли негативно и върху физическо ѝ състояние.

Нанесените необратими увреждания на мозаичните фрагменти от „Военен терен“ и лошото състояние на експонираните на ниво „Антична улица“ мозайки са доказателство за некомпетентността на лицата, извършили намесите и липсата на контрол от страна на отговорните институции по време на планирането, възлагането, проектирането и изпълнението на реставрационни работи. Това са поредните случаи на увредени и унищожени в значителна степен културни ценности в България през последните няколко години, което е красноречиво свидетелство както за дефектите в Закона за културното наследство, така и за неадекватната практика реставрацията на художествени ценности да се възлага по Закона за обществените поръчки с основен критерии най-ниска цена.

Следи от машинно шлайфване по повърхността на фрагментите.

фиг. 3

Следи от машинно шлайфване по повърхността на фрагментите.

Следи от машинно шлайфване по повърхността на фрагментите.

Деформации и пукнатини, фиксирани необратимо при прехвърляне на фрагментите върху нова основа.

фиг. 8

фиг. 9

Остатъци от облепващите платна по повърхността на реставрираните фрагменти.

фиг. 10

Следи от машинно шлайфане по повърхността на фрагментите.

фиг. 11

Липсата на реверсивен слой и проникването на смола от към лицето на фрагментите е причина и за силното потъмняване на фугите.

фиг. 12

фиг. 13

Пукнатини в структурата на новите основи

фиг. 14

Мозаични фрагменти в насипно състояние, разрушени по време на транспортирането.

фиг. 15

фиг. 16

Експонирани фрагменти с плътни наслоявания по повърхността.

фиг. 17

Полагане на различни по фактура и цвят китове.

фиг. 18

фиг. 19

Замърсявания, неподходящо оформени китове и проблеми при съединяването на фрагментите.

фиг. 20

Замърсявания, неподходящо оформени китове и проблеми при съединяването на фрагментите.